

Joosse: Oorsprong in HULST

De naam Joosse is oud en in de loop van de tijd wijd verbreid zowel in Noord-Frankrijk als in Nederlands-Vlaanderen. Dat leert onderzoek van letterkundigen. We volgen de Vlaamse deskundige A. Viaene in zijn artikel over 'Judocus-Joos-Joost', in: *Biekorf* jrg 45 (1939) nr 3, blz. 81-87, voordat we de oorsprong van onze familie Joosse in beeld brengen.

De naam is afgeleid van het Latijnse Judocus. Deze heilige werd sinds het jaar 665 na Chr. in Bretagne vereerd. De Bretonse Judoc, zoon van de Keltische vorst Judhael, trok zich in eenzaamheid terug om zich in het later zo geheten graafschap Ponthieu aan God te wijden. Op de plek van zijn kluisenaarsbestaan ontstond een klooster dat aan hem werd gewijd. Het werd het begin van de stad Saint-Josse-sur-Mer in het huidige Pas-de-Calais.

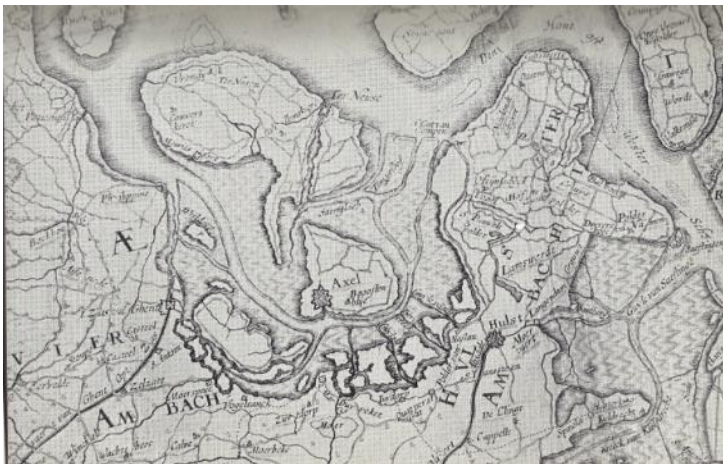

De hertogen van Bourgondië wijdden speciaal aandacht aan de heilige Judoc omdat hem geneeskracht werd toegedicht. De plaats werd bedevaartsoord en veel bidkappelletjes verrezen voor Saint-Joos. Philips de Goede (zie portret) noemde zijn tweede zoon Joos in 1432. Het werd in de Franse volksmond en door verspringing van klemtoon vervormd tot: Josse. Door Vlaamse verlenging van de 'o' klank werd het Joos, Joosse of ook Joesen. In het germaans plakte men er een -t achteraan: Joost.

Kortom, in Oost- en West-Vlaanderen kregen veel kinderen de naam van deze heilige zodat het vanaf de 15^e eeuw in die regio's krioelde van Joosjes en Josinnen. De familienaam werd geboren. In Duitse gebieden werd het Joosten of Joostens. Aldus het gewaardeerde onderzoek naar de herkomst van de naam Joosse.

Deze verklaring nam onze grote verbazing weg over het feit dat we in de archieven van Calais, Arras, Lille en Zeeland bij allerlei steden en dorpen en in allerlei tijden de naam Josse of Joosse als achternaam tegenkwamen. Dat onze naam Joosse oorspronkelijk Vlaams is, staat dus wel vast.

Hoe past nu onze familienaam in het geheel van alle Vlaamse Joosse families? Dat werd een boeiende vraag.

Mijn neven Arie Joosse in Bunschoten (Pzn van Azn van Leendert Joosse uit 1866-1928) en Piet Joosse in Middelburg (Czn van Leendert Joosse uit 1866-1928) vermoedden dat de herkomst van onze familie lag in de Vlaamse stad Hulst. Zij gingen in de familie terug tot Pieter Joos die vóór 1614 in Hulst woonde.

Wil je het generatie-overzicht zien dat Arie en Piet

maakten, lees dan: *stamboom Joosse*. De stad ligt inderdaad in Vlaanderen dat nu Zeeuws-Vlaanderen heet. Voor de toenmalige ligging van Hulst, Axel en omgeving, zie de illustratie

(uit: Th.W. Kok, *Het dekenaat Hulst*, (1971). Volle zekerheid hadden zij evenwel niet over Pier of Pieter als onze voorvader.

Benieuwd naar vaste antwoorden zochten we bevestiging en zekerheid over Pieters voor- en nazaten. Kloppen de gegevens, leefden onze voorouders in Hulst? Hoe Vlaams zijn we dan als familie eigenlijk, gerekend naar onze herkomst? Is er meer over hen te vinden? Hoever kun je in Hulst terugzoeken naar families? We gingen dus uit van Pieter Joos die in Axel in 1614 trouwde met Mayken Dyriczx als een gegeven.

Door onze zoektochten sinds 2012 hebben we het overzicht fors kunnen aanvullen. We waren overigens minder uit op gegevens over geboorten, huwelijken en kinderen van ons voor- geslacht, eerder keken we naar wat vroegere Joosses beleefden, hoe ze in het leven stonden, etc. Veel info kwamen we sindsdien op het spoor. Daaruit hebben we verhalen gewonnen. Wat we uit archieven en literatuur van o.a. P.J. Brand: *Geschiedenis van Hulst* (Hulst 1972) plukten, vind je in verhalen uit de 17^e eeuw die aansluiten op verhalen uit de 18^e en 19^e eeuw: *Joosses in Middelburg-ambacht 1780*; *Joosses op Hoeve Steenvliet 1801*.

De familiegeschiedenis van 1600 tot 1780 verknipte ik tot een drieluik: (1) *Oorsprong in Hulst*, (2) *Joosses naar Axel 1614*, (3) *Joosses uit Axel 1734*. Hier vertellen we hoe we aan de eerste gegevens kwamen en wat het resultaat van begin- en eindspuurwerk is geworden. Van alle verhalen is dit dus de basis.

Na veel digitaal voorwerk gingen we vanuit Groningen op pad. In Bergen op Zoom vonden we een mooie camping op de Brabantse wal als uitvalsbasis voor speurtochten naar oud Hulst, Axel en Walcheren. Via de Liefkenshoektunnel (6 euro, Westerscheldetunnel 5 euro) reden we naar de Vlaamse stad! Het straalt altijd nog iets uit van een fiere vesting. Alleszins een bezoek waard!

De archivaris was erg behulpzaam. Het verdubbelde onze inspanningen om zoveel mogelijk van de familiegeschiedenis te achterhalen. Dat bracht ons verder naar het Zeeuwse archief in Middelburg, o. a. voor Kleverskerke en naar het gemeentearchief van Borssele in Heinkenszand voor 's-Heerenhoek in Zuid-Beveland.

Vooraf

Zoeken naar Joosses was oppassen geblazen. Je kunt er niet van uitgaan dat mensen met de naam Joosse bloedverwanten zijn. Vaak heeft de naam Joosse niets te maken met onze familie. Bijvoorbeeld in Zuid-Beveland droegen kinderen ineens de naam Joosse. Hoe kwam dat?

Wel, iemand heette in 's Heer Arendskerke Joos Jorisse. Hij werd op 9 maart 1659 gedoopt als kind van Joris Heyndericksen en Jacomyne Joos. Hij kreeg de voornaam van zijn moeder. Na zijn huwelijk op 14 april 1685 kregen zijn kinderen in 's Heerenhoek de namen: Joris Joosse (=Jooszoon), Jacobus Joosse enz. Zo kon een vader/moeder die Joos heette, kleinkinderen hebben met de naam Joosse. Kinderen kregen namelijk een eigenaam en dan die van vader of moeder.

In Zuid-Beveland kende men geen vaste achternamen. In een volgende generatie kon de Joosse-naam dan snel verdwijnen. Namelijk, wanneer vader of moeder geen 'Joos' meer heette. Waarom we het dorp 's-Heerenhoek in de kijker zetten, onthullen we in *Joosses uit Axel 1734*.

Elders kwamen er wel vaste familienamen in omloop. Op Walcheren en in Hulst werden voorvadersnamen een familienaam. Zeker daardoor kreeg een kind verschillende namen. De familienaam was de laatste naam. Het kreeg ook de naam van zijn/haar vader. Dat werd gewoonlijk de tweede naam. Zo verschijnen er generaties Joosse met als tweede naam 'Gillisse': Adriaen Gillisse Joosse, Wouter Gillisse Joosse. Het betekent: de vader van het kind heette Gillis. De tweede naam werd tussen de eerste, de eigen voornaam, en de laatste, de familienaam, geplakt.

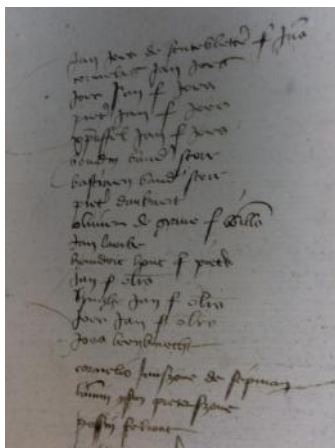
Ook waar de naam Joosse als familienaam opduikt, hoeft dat geen verwantschap aan te wijzen. In Veere komen we Cornelis Joosen tegen. Hij was in 1590 schepen (zeg maar: gemeenteraadslid), tegelijk was hij landeigenaar en boer. In Sint-Laurens lezen we ook over Joosses: schepen Hendrik Joosse en een Joost Joosse, landeigenaar.

Waren zij familie van elkaar? Misschien uit eenzelfde tak? Ik weet het niet. Ik denk het niet. Het prikkelde tot onze vraag: Kwam onze familie echt uit Spaans-Vlaanderen? Waarschijnlijk wel, want we trekken de vondsten van Arie en Piet niet zo maar in twijfel. En om het leven van de eerst bekende Pieter Joosse een beetje te plaatsen is het goed iets van zijn Vlaamse omgeving te weten.

Stel, je kon je voorouders nog vragen waar de grens lag van Zeeland en Vlaanderen. Dan zouden ze in 1578 wijzen naar Gent, Brugge en Hulst. Want toen werd Terneuzen en het land van Axel een deel van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Zo werd er een streep getrokken tussen Spanje en Nederland. Hulst werd door 'onze' troepen eerst veroverd, maar Albert van Oostenrijk hernam het in 1596 nadat de Spaanse koning Philips II de zuidelijke Nederlanden aan hem had overgedragen. Zo bleef Hulst in de 17^e eeuw lange tijd Spaans-Vlaams gebied. Vandaag nog zegt men er: 'wij waren Spaans toen jullie Nederland waren'!

Die situatie duurde tot 1645. Het gaf de stad intensief verkeer met dorpen en steden in Vlaanderen. Grensverkeer tussen Hulst en Axel was juist tot 1645 een groot probleem.

In januari 1606 huwde Hans Bouwens, jonge man uit Hulsterambacht met Maeijke Hoecke, "jonge dochter uit Axele". Het trouwboek van Axel zegt dat "de vrienden van den bruidegom woonagtig zijn aen de zijde des lants viant so is niemant verschenen". De grens zat dus op slot! Hulst lag soms zwaar onder vuur. Bovendien werd het land rond Hulst en Axel vaak geteisterd door hoogwater en storm. Ook dat maakte contact moeilijk. Waarom Pieter Joos zijn geboortestad Hulst vaarwel zegde, proberen we straks goed boven water te krijgen. Eerst bekijken we of hij er oorspronkelijk woonde.

Diepgeworteld

Documenten vertellen ons dat er Joosses diep geworteld waren in het Vlaamse Hulst.

Archivaris Prinsen hielp ons aan het unieke middeleeuwse poorterboek. Dat kregen we in handen, maar we mochten het niet lang aan daglicht blootstellen. Toch konden we van de voor ons belangrijke bladzijde een foto maken (zie hiernaast).

Want, jawel, daar staan namen in van Joosses: *Cornelis, Jan, Joos, Olivier en Willem*. Stap voor stap volgen we de gegevens over hen, voor zover we iets konden vinden uiteraard!

Het feit dat we **voornamen** in het poorterboek lezen die we vaker in onze familie tegenkomen, is een aanwijzing dat we in

Hulst met voorouders te maken hebben. Vroeger gebruikte men steevast dezelfde vóornamen van ouders en grootouders. Dat was een blijk van respect!

Dit poorterboek was voor ons een verrassing. Want het geeft namen uit (nb!) 1411 tot 1450! We zitten dan in de 15^e eeuw! Deze Joosses waren poorters van Hulst. Dat gaf hen stadsrechten. Het waren gewichtige voorrechten. Sociaal waren zij dus niet de minsten.

Waren *Cornelis, Jan, Joos, Olivier* en *Willem* verwanten van elkaar? Gelukkig staat er een achternaam bij. Dat is veelbetekenend. Soms is er trouwens een beroep bijgevoegd. Zo was “Cornelis Joos” “Hoedemakere” in Hulst! Van nog meer van belang is dat sommigen ingeboekt werden als ‘vader en zoon’.

Joos was “filius Jan”: zoon van Jan. Ook Olivier was: “filius Jan”. Verder was Joos “filius Pieters”: zoon van Pieter. De voornaam Pieter maakt ons alert. Daar komen we op terug! Ook was er een Willem. Het zijn voornamen die we eeuwenlang inderdaad in onze familie tegenkomen! Toch zijn ze waarschijnlijk niet zo specifiek. In andere families kun je dezelfde voornamen horen.

15^e-eeuwse voorouders?

We blijven op onze hoede. Eerst nog een keer de vraag: Waren deze poorters verwant? Het lijkt me niet te ontkennen. Want ze droegen dezelfde achternaam “Joos”. De combinatie van telkens terugkerende voornamen met dezelfde achternaam wil zeggen: de vermelde poorters waren familie van elkaar. De archivaris verzekerde ons dat men in Hulst(!) lang vóór Napoleon de vadersnaam als achternaam, dus al als familienaam gebruikte. Dat gaf ons meer houvast in het speuren naar onze familie. Het spoort ook met wat we in Frankrijk zagen: steeds een achternaam, in ons geval: Josse, naast veel voornamen Joos.

Veelzeggend is verder de rangschikking in het poorterboek. De personen waren bij elkaar: onder elkaar geplaatst, niet in alfabetische volgorde. Zou het oude poorterboek naar onze huidige orde ingericht zijn, dan waren Joosses op een andere bladzijde ingeschreven, niet pas gevoegd op de pagina die is aangeduid als blad “K” van Cornelis. De archivaris vond het ook logisch aan te nemen dat deze Joosses bij elkaar zijn gezet als familiegroep. Er was dus echt een familie Joosse in Hulst!

Maar was er een relatie tussen hen en Pieter Joos? Lag in hen ons begin? Terecht gingen neef Arie en Pieter uit van het Axelse trouw- en doopboek (DTB). Daarin staat dat onze Pieter in 1614 te Terneuzen in ondertrouw ging en in Axel woonde. Tegelijk wordt er gezegd dat hij jonge man was uit Hulst (vrijgezel, geen weduwnaar of zo): letterlijk: “j.g van Hulst” (= jonggezel).

Zijn ouders woonden werkelijk in het Spaanse Hulst. Het was zijn geboortestad. Maar wanneer is hij geboren en wie waren zijn ouders?

We zoeken naar de doop-, trouw- en begravenisboeken van Hulst. De kerk, de basiliek van Hulst, staat er immers even fier en rijk in het centrum als eeuwen tevoren! Helaas, de 16^e-eeuwse DTB-gegevens zijn verloren geraakt. Het was in Hulst te onrustig. Oorlogen en andere rampen hadden allerlei droevige gevolgen! Dus zijn we op wees- en transportboeken aangewezen.

Weesboeken vertellen wie de schepenen tot voogd benoemden. Zij legden in een akte vast welke vader/moeder overleden was, wie voogd voor welke kinderen werd en waar

en wanneer een wees ergens recht op had. Dat levert ons relaties op. Transporten, akten van overdracht, van huizen en ander onroerend goed vermelden soms ook relaties tussen kopers en verkopers. Later, in oktober 2016, kwamen we tot onze verbazing ook in Lille iets op het spoor. Maar eerst vertellen we wat we in weesboeken en koopakten in Hulst vonden.

16^e eeuwse Joosses

In de 16^e-eeuwse weesboeken van Hulst treffen we *Jan, Adriaan, Adriaen Olivier en Pieter* met de achternaam: *Joos, Joosen of Joosse*. Het zijn ongetwijfeld nazaten van Cornelis, of Jan, Joos, Olivier of Willem Joosse uit de vorige eeuw van het poorterboek! Ten overstaan van schout en schepenen van Hulst profileerden deze nazaten zich als voogd. We lopen hen na voor zover we iets bruikbaar vonden.

De schepenen doen weten dat Jan Joosse in november 1559 overleed. Zijn weduwe had Jan de Cogge gevraagd op te treden als voogd. Destijds werden voogden aangesteld van beide kanten: van vader- en moederszijde. Jan de Cogge werd voogd van haar kant voor de kinderen en zij zal De Cogge hebben geheten. Het brengt Jan de Cogge bij de schepenen die vastleggen wat zijn zorg voor de minderjarige kinderen inhoudt.

Op eenzelfde manier regelt Joos Joosse met Joos de Vos 3 juli 1561 dat Robert, wees van Pieter de Vos, zijn deel zal krijgen uit een veiling van vaders goed. Op 22 mei 1563 blijkt voorts ene Huybrecht Joosse gestorven te zijn. Adriaen Olivier Joosse zet zich in voor de kinderen Huybrecht en Catelijntie. Anders gezegd: Adriaen is verwant aan Huybrecht en zijn naam doet ons tegelijk denken aan de 15^e-eeuwse Olivier Joos!

In september 1564 treedt Jan Joosse op als voogd, ongetwijfeld zoon van Jan Joosse uit 1559. De weduwe van Reijnier Beets vraagt Jan Joosse jr (dat zal haar broer zijn) samen met de voogden van vaderszijde te bepalen dat haar drie kinderen bij meerderjarigheid 40 pond vlaams uitgekeerd krijgen. Nu kan dat nog niet. Ze zijn “onbejaert”, minderjarig. De schepenen schrijven dit met andere voorwaarden op 4 september 1564 ten behoeve van de kinderen neer.

In 1567 verzorgt ene Adriaen Joosse het sterfhuis van zwager Michiel Faillant op verzoek van (waarschijnlijk) zijn zus Naeike. De “outcoop” (verkoop) van het sterfhuis moet veilig gesteld worden zodat de weduwe zekerheid heeft dat ze de kinderen die Michiel bij haar “geprocreert” heeft, uit “vadersgoed” kan onderhouden. Het gaat om 14-jarige Claes, 13-jarige Ghijske, 5-jarige Pauwels, 2-jarige Michielke en Bette van amper 2 maand.

Kennelijk overlijdt Adriaen Joosse in 1568 (begin van onze 80-jarige oorlog!). Want Pieter Boot verzorgt 18 maart 1568 de belangen van Adriaens dochttertje, de 6-jarige Naeike. Haar recht op 2 vlaamse pond moet worden gegarandeerd, zodat het niet aan een ander toevalt. Pieter de Boot was ongetwijfeld vriend van Adriaen Joos. Hij was de (zo staat er nu opzettelijk bij) “vriendelicken” voogd van ‘de kleine’ Naeike. Misschien was Jan de Boodt zijn broer. Deze Jan de Boodt werd met 42 anderen tussen 1567 en 1573 uit de regio van Hulst door de Bloedraad van Alva als reformatorisch gezind gevonnist.

Opmerkelijk: De vrouw van Michiel Faillant heette ook Naeike. Daarom denken we dat Adriaen zijn dochttertje naar zijn zus Naeike (Faillant-Joosse) heeft genoemd, waarom zus Naeike hem als voogd zal hebben gevraagd in 1567 op te treden bij het overlijden van haar man Michiel. Straks komen we in een ander verband een Adriaen Joosse tegen, en wel in het gezelschap van onder meer Joos Faillant.

Op verzoek van een andere Joos Joosse en van de voogd van moederszijde, m^r Victor van Oudbeke, documenteren de schepenen na het overlijden van Joos’ huisvrouw op 30 no-

vember 1573 dat zoontje “Pierke” in het goed van zijn moeder “sucedeerde”. Joos Joosse was dus als vader in leven.

Soms hoeven schepenen alleen maar schriftelijk vast te stellen wat families in een akkoord over een erfenis besluiten. Pieter Joosse bepaalt voor de meerderjarige Maria de Vogelaere in 1593 met Pieter Content, gehuwd met een dochter van Martin de Vogelaere en voogd van “onbejaerde” Pierinke de Vogelaere, als “goede mannen” hoe het huis van vader Martin de Vogelaere opgedeeld zal worden. Beide dochters De Vogelaere delen eerlijk in de erfenis: het huis aan de “Overdamme” straat te Hulst. (Men werkt vandaag 2014 in Hulst aan de reconstructie van het toenmalige wijken- en stratenplan; een kopie kan ik niet afdrukken en dus publiek maken). Terwijl Pieter Content optrad van vaderszijde, zal Pieter Joos voogd zijn geworden om de vrouw van Martin te vertegenwoordigen.

Voorts vertellen de weesboeken in 1594 over het sterfhuis van Jan Heynbergschen Joosse. Hij woont ook aan de “Overdamme”. Daar zijn vrouw Maria Vivens overleden is, moet het huis worden opgedeeld voor zijn wezen. Of hij familie was van de andere Joosjes is mij nog onbekend.

Onze familie?

Na dit alles is de hamvraag: waren het onze voorouders? Er ligt hier een probleem. Van 1596 tot 1604 ontbreken gegevens over dopen en trouwen in Hulst. Ook de weesakten en van overdracht van huizen missen we uit die jaren. Notarissen hebben in die gevaarlijke jaren van beleg ongetwijfeld gewerkt. Hun werk kan toch helaas zo maar verdwijnen! De samenvoeging van gegevens verloopt dus wel lastig. Maar de voor- en achternamen zeggen in ieder geval wel iets, evenzeer de jaren waarin met name Adriaen en Pieter opduiken in de akten.

Daar komt tot onze verrassing iets bij. Op zoek in Lille naar de familie De Surmont lazen we tot onze verbazing ook een verzoek tot kwijtschelding van (n.b.!) Adriaen Joosse, Hugo de Brune en Joos Faillant, kleermaker in Sint Jansteen! Adriaen was woordvoerder. Hij zal de oudste van het drietal zijn geweest dat zich bij de rechtbank in Antwerpen aandiende. Het drietal is in de problemen geraakt en beroept zich tegenover de baljuw en schepenen van Hulst op deze rechtbank op 18 november 1679. Ze gingen werkelijk in het oude gerechtshof binnen (zie de illustratie). De rechters hoorden hen aan en deden een uitspraak. De akte met hun zegel kwam terecht in het “Registre” van “Remissions” (kwijtscheldingen) van de Lilloise Rekenkamer.

In het verhaal over de oorsprong van de familie Suurmond doen we uit de doeken wat deze Kamer in het beurtelings Franse en Spaanse Vlaanderen in de 16^e eeuw betekende. Het ontgaat ons waarom dit document daar verzeild raakte. In ieder geval wreven we onze ogen uit!

De drie mannen zijn allen gehuwd, hebben vrouw en kinderen, zeggen de rechters van Antwerpen en ze wonen als “lanthandwerkers” alle drie in Hulsterambacht! Joos Faillant is dus kleermaker in het vlakbij gelegen dorp Sint Jansteen dat onder Hulsterambacht valt.

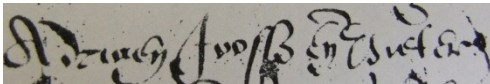
Wat was hun probleem? Snel gezegd komt het hierop neer. Ze waren op het veld aan het werk en hebben veel “violente” (gewelddadige) overlast van de massale aanwezigheid van Franse soldaten. Op Vastenavond voor Kerst 25 december 1578 verschijnt aan hen een vreemdeling die niet wil zeggen wie hij is en waar hij vandaan komt. Zij betichtten hem van

spionage ten aanzien van de schansen. Een gevecht ontstaat. Ze verwonden de vreemdeling zodanig met hun "bewapeninge" dat deze overlijdt. Baljuw en schepenen van Hulst vinden dat het drietal ervoor moet boeten en zetten hen in Hulst gevangen. Zij beroepen zich op de hogere rechtbank en bepleiten een pardon, hetgeen hen breeduit en schriftelijk wordt gegund als ze maar op tijd een geldboete betalen. Dat gebeurt!

Het gaat ons om Adriaen Joosse. Hij zal de zoon zijn van genoemde voogd Adriaen Joosse uit 1567. Dat bewijst zijn voor- en achternaam en(!) woonplaats! Ja, het staat er in het Vlaams, niet in het Frans; de mannen zijn Vlaams! We noemen voogd Adriaen Joosse: Adriaen sr, namelijk als voogd van de wezen van Michiel Faillant. Joost Faillant uit het gezelschap van Adriaen jr kan een zoon van Michiel Faillant zijn geweest wiens vrouw Naeike heette en een oudere zus van Adriaen Joosse jr was.

Adriaen Joosse die zich in Antwerpen in 1579 presenteert zal de oudste zoon geweest zijn van Adriaen sr. Deze had in 1568 slechts één minderjarig kind: Naeike. Als meerderjarige zoon van Adriaen sr zal hij niet in de weesakte zijn genoemd. Adriaen jr was immers volgens de rechters in Antwerpen al in 1579 gehuwd en hij had kinderen. Joos Faillant kan zijn neef zijn geweest, daar de moeder van Adriaen jr Naeike Joosse was.

Adriaen jr zal de vader zijn geweest van voogd Pieter uit 1593. Het kan geen toeval zijn dat onze Pieter Joos te Axel in 1615 zijn oudste zoon Adriaen Pieter noemt. Hij zal hem naar zijn opa en vader hebben vernoemd.

Adriaen jr uit 1579 zal een jongere zoon Pieter hebben gehad, te weten: voogd Pieter uit 1593 en ook een oudere zoon Adriaen Pieter. Want deze Adriaen Pieter Joosse duikt even later in 1610 op als koper van een huis te Axel. Hij moet voluit volwassen zijn geweest en enig vermogen hebben vergaard om een huis te kunnen kopen. Bovendien, de oudste draagt (minstens) de naam van zijn vader (Adriaen). En ook deze Adriaen Pieter Joos is volgens de gegevens in Hulst geboren. Hij koopt 12 maart 1610 een huis en erf/hof te Axel dat bewoond wordt door Aernout Eijerman die het huurt van de erfgenamen van de voormalige Axelse pastoor: Thomas en Willem, alias Guillaume, Rootschale. Zij erfden het van oom Maarten Rootschale, broer van Thomas. Deze overleed evenals de pastoor in 1610. Even eerder, 29 januari, had de jonge Thomas een huis aan de Houtmarkt verkocht; twee weken later, 23 maart 1610, verkoopt hij weer 'een hofstede' te Axel. Vermoedelijk is Thomas jr dus tussen 1610 en 1614 overleden.

Adriaen Pieter, oudste zoon van Adriaen jr, noemt zijn oudste ook: Adriaen Pieter. Uit koopakten weten we van deze Adriaen Pieter dat hij 22 november 1620 in Axel trouwt met Cathelijne van de Velde (een dochter van de Middelburgse dominee Pieter van de Velde?).

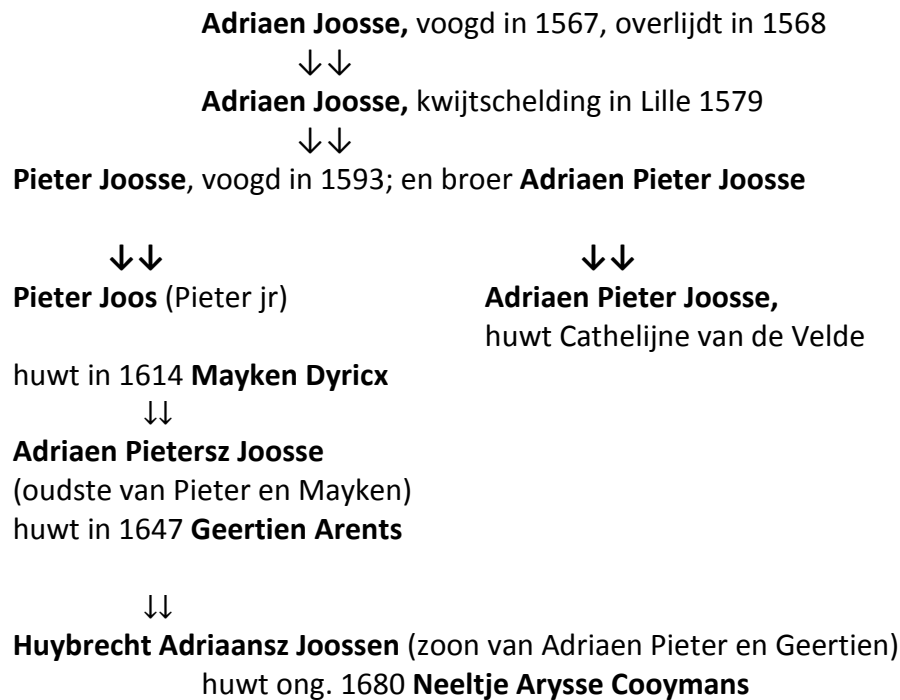
Pieter jr die in 1614 trouwt, krijgt in 1615 zoon Adriaen Pieter. Zijn neef Adriaen Pieter die in 1620 huwt, noemt zijn zoon ook Adriaen Pieter! Knap lastig, zo'n respectvolle maar gelijkkluidende naamgeving!!

Conclusie: Nogmaals kijkend naar de namen en jaartallen van de voogden Adriaen en Pieter Joosse concludeer ik dat

Pieter jr die te Axel in 1614 met Mayken Dierixcs trouwde, zoon was van voogd Pieter sr die zich in 1593 garant stelde voor de wees van Marten de Vogelaere. Het akkoord dat hij met een andere voogd aan de schepenen van Hulst voorlegt, toont dat Pieter sr in 1593 als volwassene functioneerde voor de wezen van vriend Martin de Vogelaere. 'Pieter van 1614' zal in 1593 minderjarig zijn geweest en als oudste zoon naar zijn vader zijn genoemd. Het lijkt me voldoende bewijs dat beide Adriaens en Pieters uit Hulst echt onze voorouders zijn!

Kortom, Adriaen jr die zich in 1578 op Antwerpen beriep, was de vader van voogd Pieter Joosse uit 1593 en de opa van Pieter Joos die vóór 1614 vanwege zijn huwelijk met Mayken Dyricz naar Axel verhuist.

Jammer dat we niet kunnen natrekken of hij al in 1596, of direct daarna met de stroom vluchtelingen uit Hulst wegtrok. We denken in ieder geval de herkomst te hebben bevestigd van het gezin waarin onze familie haar oorsprong vond. Straks keren de namen Adriaen en Pieter telkens terug. Ons schema van de familie ziet er in de 16^e/17^e eeuw zo uit:

We volgen nu de nazaten van Pieter Joos uit 1614. Wie waren zij, wat beleefden ze? Werden ze door hun milieu gevormd; hadden ze eigenschappen die de ‘tand des tijds’ in de generaties hebben doorstaan? Zie vooral *Joosjes naar Axel*. Hier nog iets over de taak van voogden en het antwoord op de vraag waarom Pieter jr zijn geboortestad verliet.

Voogdij

Voor een voogd was ook in de 15^e en 16^e eeuw betrouwbaarheid eerste vereiste. Schout en schepen zagen erop toe dat alleen bekwame personen voogd werden! Het ging immers om het beheer van geld, renteopbrengsten en land ten bate van minderjarigen. We staan stil bij wat in eerdergenoemde weesakten werd opgeschreven. Daarin weerspiegelde zich het dagelijkse leven van onze voorouders.

Letten we op de verhouding tussen vaders en moeders dan vallen een paar dingen op. De gehuwde vrouw behield haar meisjesnaam. En er werd bepaald dat het erfgoed van moederszijde niet aan de vader toeviel. Het kwam telkens de wezen ten goede. Zelfs werd afgesproken dat bezittingen ook ten goede moesten komen aan de armen in Hulst wanneer een wees overleed vóór hij/zij meerderjarig werd. Dan kon ze dus niet in het erfgoed van moeder “succedeeren”!

De verdeling in vader- en moederbelangen kwam ook stelselmatig tevoorschijn in het feit dat er altijd voogden van vaders- en van moederszijde werden aangewezen. Het hield in

dat men aan beide kanten zelf verantwoordelijk bleef om eigen familiebelangen bij wezen te waarborgen! Geen ouder kon zich dus bij overlijden van de partner “verrijken” aan het bezit van de ander. Voogden hadden er inhoudelijk op toe te zien dat wezen, hoe jong ook, soms amper twee maanden, hun portie in de erfenis kregen zodra ze ‘bejaert’ werden.

De voogden hadden verder de taak niet alleen op een eerlijke verdeling toe te zien van het “sterfhuys”. Ze deelden ook in de zorg voor de opvoeding. Opvallend is dat de vader of moeder die in leven bleef, uitdrukkelijk moest verklaren de opvoeding van de kinderen op zich te willen(!) nemen. Dat gebeurde lang niet altijd!

Goede opvoeding hield niet alleen in: “eeten, drincken, cleeden”, ook “reeden (=goed praten), leeren leesen, schrijven, een hantwerck of stijl/ambacht leeren”. Daarom moest elke voogd verklaren dat hij de wesen zou “laten schoolgaen”.

Maar konden kinderen naar school gaan en lezen en schrijven? In oorlogstijd zal er van regelmatige lessen - dat gebeurde bij de onderwijzer aan huis - niet veel terecht zijn gekomen. Misschien verklaart dit dat Joosses in de 16^e eeuw geen handtekening konden zetten. Ze volstonden met een “hantmerck”. Toch vinden we diverse handtekeningen van Joosses, maar dat in de 17^e eeuw.

Men bleef niet steeds kind. Jongens, “knechtken” genoemd, werden op hun 16^e rijp geacht om hun leven zelf op te bouwen door te werken. Meisjes werden geacht tot hun 20^e thuis te zijn waarna een huwelijk kon volgen.

Het akkoord dat Pieter Joos in 1593 over de dochters van Martin de Vogelaere met de ‘wedervoogd’ (tegenvoogd) sloot was bedoeld om bij voorbaat processen om de erfenis uit te sluiten. Van tevoren dacht men zo problemen te voorkomen! Was dat niet wijs?

Kortom, al waren weesakten een soort standaardformulier met bekende juridische uitdrukkingen, toch vertolkten de akten een heldere grondtoon. Het verwoordt dat de (op-)voeding van kinderen niet de zorg was van een individuele ouder, maar van de familie als gemeenschap. Tegelijk vertellen de documenten dat Joosses zorgvuldig en oprecht in de 16^e eeuw omgingen met hun wezen.

Daarin zullen ze niet uitzonderlijk zijn geweest, maar een zorgzame houding jegens kinderen zal ons ook treffen bij Joosses in de 17^e eeuw. Dat lezen we in testamenten. Ook bekijken we hun acties in het kopen en verkopen van huizen en andere bezittingen.

Voorlopig is de conclusie dat Joosses de belangen van hun kinderen zorgvuldig behartigden. Als voogden waren ze zowel betrouwbaar als oprecht.

Waarom weggaan?

Onze Pieter Joos trok na 1596 uit Hulst weg. Om politieke, kerkelijke en persoonlijke: vanwege huwelijk en werk? Dat brengen we nu in kaart om iets van hem te begrijpen.

Hij was niet de enige die Hulst verliet. Sinds Parma's herovering van de stad kwam er een stroom van vluchtelingen op gang. Naar aantallen is bij mijn weten nog geen onderzoek gedaan. Dat zou interessant zijn omdat men in Hulst de opvatting huldigt dat de mensen zich destijds weinig van de heftige veranderingen aantrokken. Men zou de 80-jarige oorlog en de gevolgen daarvan over zich heen hebben laten gaan.

Geschiedenisboekjes roepen over Hulst soms het beeld op dat de burgers bovendien weinig met protestanten in Hulst en omgeving op hadden. Toch, velen verlieten de stad! Dat is ons wel duidelijk. Voorvader Pieter was er één van.

Geen wonder. Het bleef onrustig na 1596. Zware beschietingen had Hulst te verduren. Het kanon op de foto hierboven staat op de verdedigingswal en is gericht op 'buitenstaanders'. Links beneden is de weg naar een van de poorten.

Het Spaanse garnizoen werd er ingekwartierd en de soldaten verwachtten dat de gewone man hen uit diepe dankbaarheid goed zouden voeden. Officiers claimden leegstaande huizen. Huizen, vaak van hout, werden afgebroken. Soldaten namen hout weg voor vuurtjes en het koken van hun eten. Spanningen namen toe in de stad. Ook doordat boeren uit de omgeving, Hulsterambacht, er hun veiligheid zochten. Ze trokken naar de stad met hun vee. Ongezonde toestanden en mest op straat was het gevolg. Er brak een zware pest uit. Dat kostte in 1596-1598 veel mensen het leven. Geen wonder dat velen de stad verlieten.

Vertrok Pieter jr om economische en/of sociale redenen? Zijn politieke en religieuze hoofdargument zoeken we in zijn reformatorische gezindheid. Dat begrijpen we althans uit zijn latere houding. Om dat te vatten geven we een indruk van de situatie in Hulst: was er een groep gereformeerden, of bleef men inderdaad eenvoudigweg liever rooms?

Enkele gebeurtenissen zet ik op een rij om Pieters politieke, kerkelijke en sociale omstandigheden te verstaan.

Politiek

Zoals gezegd, tussen Axel en Hulst lag de grens van de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden met Spanje sinds 1596. Het werd gemarkeerd door water, forten en schansen als een linie die twee werelden scheidde. Adriaen Joosse was dan wel "lanthandwerker", hij deed waarschijnlijk mee in de verdediging van zijn grondgebied. Hij was immers bewapend zoals ook zijn vrienden Pieter de Brune en kleermaker Joos Faillant!

Prins Maurits riep in zijn opstand tegen Spanje het water te hulp. Hij wierp dijken op, bevorderde inundaties en inpolderingen, terwijl de mensen daar al zoveel water om zich heen hadden! Velen begroetten de komst van Maurits, althans in de "stad Axele". Anderen vluchtten naar het Spaanse Vlaanderen voor rust. De bevolking van Hulst werd gedwongen te kiezen tegen het zich aan Spanje ontworstelende noorden.

Pieter leefde als jonge man dus in een tijd dat prins Maurits een scherpe linie optrok in het Vlaamse landschap, vlak vóór zijn beroemde slag bij Nieuwpoort in 1600. Hij liet forten en schansen bouwen in wat nu Zeeuws-Vlaanderen is. West-Vlaanderen bevrijdde hij van de Spaanse en rooms-katholieke druk, van de bisschop van Gent en als extreem fel bekend staande bisschop van Ieperen. Westelijk Zeeuws-Vlaanderen viel voortaan onder de Staten-Generaal, al poogden de Zeeuwse Staten het bevrijde Vlaanderen aan zich te trekken. Het kreeg naam als Staats-Vlaanderen en werd een generaliteitsland terwijl de Vlaamse 'Vier Ambachten', met Hulst en Axel, eerder vielen onder de bisschop van Gent. Over het deel dat Maurits veroverde, had de bisschop van Brugge geheerst.

Gedurende de jaren 1560-1645 moesten armoede, ontbering en honger worden getrotseerd die over de bevolking heen spoelden. Wat een extra zorg zal dat ouders hebben gegeven om hun gezin veilig te stellen! Pieter jr liet niet alles zomaar over zich heen gaan. Hij was betrokken bij de politieke situatie, en wel vanuit zijn religieuze insteek. Dat begrijpen we uit zijn latere houding.

Kerkelijke revolutie

Zestiende- en zeventiende-eeuwse waren betrokken bij de kerk. Religieuze beleving en kerklidmaatschap waren nog niet los van elkaar verkrijgbaar. Van iedereen werd verwacht dat hij rooms was en bleef!

Herovering van Hulst in 1596 door Parma betekende het einde van de protestanten. De basiliek mocht alleen door de priesters van Rome worden gebruikt. Die omwenteling lieten de inwoners van Hulst veelal inderdaad passief over zich heen gaan. Daarbij valt er wel mee te rekenen dat het aantal burgers sterk was geslonken. Dus is er weinig peil te trekken op het aantal protestantse Hulstenaren. En misschien wilden veel burgers de samenkomsten op woensdag (drie kwartier) en op zondag (een uur) in de oude (nog steeds te bewonderen, zie hiernaast!) basiliek eenvoudigweg niet opgeven?

Schaarse gegevens maken het niet goed mogelijk een onomstotelijk en precies bewijs te vinden van de gezindheid van Pieter Joos. In ieder geval denk ik dat hij en Mayken in de kring van gereformeerden waren te zoeken. Niet in de kring van radicale hervormers. Die waren ook in Hulst en Axel te vinden: anabaptisten die vanuit Frans-Vlaanderen de beruchte beeldenstorm hadden ontketend. De Joosjes leefden waarschijnlijk meer in de schaduw. Ik probeer hun kerkelijke positie zoveel mogelijk goed in te schatten. Daarvoor is een korte schets nodig van wat er kerkelijk in hun omgeving gebeurde.

Kerkelijk Hulst en Axel

Zeker al in 1533 kreeg de reformatie vat op mensen in Hulst en Axel. Dat ging minder uit van Calvijn, eerder van Zwingli en wederdopers. Mogelijk was er in Axel en omgeving ook een soort militante reformatie. Voorstanders daarvan kregen het etiket 'nieuwlichters'. Ze kregen steun van hugenoten. Gereformeerden stonden in het Vlaamse land voortdurend in contact met de hugenoten in Frankrijk.

Het bestaan van een energieke groep reformatiegezinden te Hulst was een publiek geheim in 1562. Politiek roerde de groep zich heftig. Ook in Axel kwam het tot 'schandalen'. Nicolaas Vlassen heeft, zo werd verteld, op straat "zijn brouck omlaag getrokken" en 'zijn achterste toegekeerd' hebben aan de priester op het moment dat deze met de heilige hostie voorbijkwam. De kritiek richtte zich vooral tegen de 'heilige mis'. Want 'brood en wijn' werden als puur symbool opgevat van Jezus' aanwezigheid, aldus Zwingli. Calvijn benadrukte sterk de geestelijke en werkelijke presentie van Jezus bij de viering van dit sacrament.

Vanaf 1533 lezen we over verschrikkelijke gebeurtenissen in Hulst. Mensen werden op de markt levend verbrand. Of ze werden gevangen gezet en zwaar beboet wanneer zij de predicaties van 'kettters' bijwoonden. Zulke mensen waren er dus in Hulst! Tegen de wil van het Spaanse bewind werden zij enige tijd binnen de poorten van Hulst getolereerd dankzij een voor hen meelevende baljuw.

De mensen van de 'nieuwe leer' werkten nauw samen met die in Antwerpen en de predikant Adriaan van Haamstede, bekend om zijn martelarenboek. Inwoners van Hulst hadden ook nauw contact met die in Axel. Ze bezochten elkaars bijeenkomsten. Anders dan in Axel mochten er in Hulst aparte bijeenkomsten worden gehouden in de tijd vóór 1566,

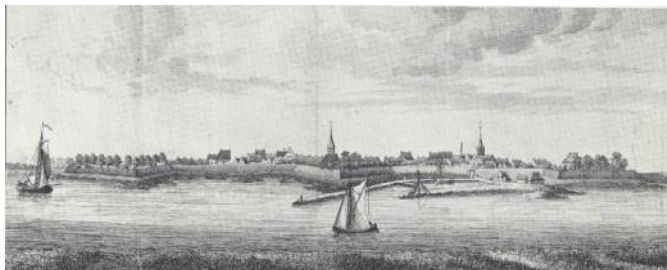
maar dan wel buiten de poort. Oogluikend liet de baljuw mensen er op zondag heen gaan. Hij beboette hen zelfs niet. Dat veranderde drastisch nadat de baljuw was ontslagen!

In Axel heerste vrede. Een predikant werd beroepen: Gaspar van der Heide. Hij stimuleerde agressief optreden. Historicus Decavele, uit wiens werk (1975) we putten, ziet hem als de aanstichter van de beruchte Beeldenstorm in Axel en Hulst. Een gewelddadige revolutie ontketende zich inderdaad in beide stadjes. Waarschijnlijk was dit mede te wijten aan militant optreden van anabaptisten. Het werkte averechts: de Spaanse bevelhebber en de bisschop grepen in. Zouden agressieve confrontaties altijd averechts werken, zo kun je je afvragen?

In Axel werd in 1578 dankzij de prins van Oranje de religievrede getekend nadat de opbloei van de nieuwe kerk zich sinds 1572 opnieuw had gemanifesteerd. Zelfs werd er een Vlaamse classis gevormd. Daar hoorde Axel bij. Noch Willem van Oranje, noch prins Maurits legden evenwel de reformatie van boven af aan de bevolking op. Dat beweren historici vandaag wel. Maar de mensen lieten zich in Axel en Hulst niet door dwang leiden in hun overtuiging. Voor hen kwam het aan op een persoonlijke keus. Dat zien we bij de Joosses en hun vrienden.

Na 1585 keerden voor Axel namelijk de kansen voor de kerkmensen. De religievrede werd hernieuwd door prins Maurits. Het gaf politieke rust, maar geen dwang om of rooms te blijven of protestant te worden. Voor de garnizoenen had Axel veel jongelui nodig. Daarom riepen de predikanten Van der Heide en Jean Taffin samen met de Antwerpse burgemeester Marnix van Sint Aldegonde de jongeren op zich beschikbaar te stellen voor het Staatse leger. Die oproep bleef lang doorklinken.

De oudste zoon van Pieter jr, Adriaen Pieter Joos, gaf er gehoor aan en voegde zich

bij dit leger. Hij werd soldaat. Hij koos dus partij! En wel voor vrijheid van de 'nieuwe' religie. We komen op details terug bij de volgende generaties. Terugkijkend zeggen we: het gezin Joosse zette zich vanuit Axel na 1614 in voor de gereformeerde vrijheid.

Adriaen Pieter was niet de enige Joosse in het leger. Een jongeman uit Dendermonde, Hans Joosen die 8 maart 1637 in Axel (her)trouwde met Janneken van Ackeren, werd soldaat onder commandeur Van Borssele. En ene Adriaan Joosten, geboren in het Vlaamse Ritthem, werd in Axel soldaat onder kapitein Muijte. Hij huwde 29 juni 1614 met Tanneken Schruijfs uit Zaamslag. Voorts, Huybrechtje Joos huwde in 1638 soldaat Pieter Alewijn. Ze vertrok met hem naar Bergen.

Kortom, veel Joosses begaven zich onder de wapens ten dienste van de Republiek. Misschien verklaart dit dat we weinig over hen in burgerlijke annalen vinden.

Joosses zijn dus niet te vinden bij de leiders van politiek en kerk in het verzet tegen Spaans en Rooms bewind. De Vogelaere's Thomas en Laurens vinden we wel op de (gevaarlijke!) lijst van bezoekers van verboden predicaties. Thomas werd in 1569 ouderling van de Axeler kerkenraad. Hij was door Alva's Bloedraad veroordeeld. Zijn huis aan de Rechtestraat werd verbeurd verklaard. In 1593 was Pieter de Vriendt commies van de Axeler schepenen

voor de inspectie van forten en schansen. Op bovenstaand plaatje van de stad zie je duidelijk de fortificaties van Axel.

Onze familie behoorde tot het sociale milieu van De Vogelaere's en De Vriendt. Dat had alles te maken met de religieus-politieke houding. Sympathie van Joosses ging uit naar de aanhangers van de 'nieuwe leer'. En ze schrokken voor een militaire inzet niet terug! Dat zagen we al bij Adriaen Joosse in 1578.

Tegelijk geldt dat er niets over hen te vinden is in kerkenraadverslagen, of die van de classis Beoostenblij, één van de classes van de Vlaamse kerken. Joosses waren ook kerkelijk geen leidersfiguren. Zij lieten zich eerder kennen door voorzichtigheid; is dat niet een goede eigenschap? In ieder geval had Pieter jr in 1614 niet alleen een sociale reden om het Spaans-roomse Hulst achter zich te laten en zich in Axel te nestelen, het milieu van Mayken Aernout Dyrinx. Hij koos voor vrijheid van gereformeerden.

Door de verwoestingen van Parma waren er in 1585 trouwens weinig Vlaamse kerken over in deze regio; slechts in Ter Neuzen, Oostende en Sluis, te Axel, Cadzand en IJzendijke. Te weinig voor een classis. Kerkelijk Middelburg besloot dat de Vlaamse kerken voortaan onder de Walcherse classis moesten vallen. Met tegenzin gaven deze toe aan de kerkelijke druk.

Pieter jr kreeg in Axel in 1614 te maken met een nieuwe predikant. Door zijn contact met Mayken zal hij de vorige dominee Enoch Sterthemius hebben leren kennen. Deze werkte er sinds 1603. In Pieters huwelijksjaar verruilde hij Axel met Middelburg. Tien jaar later, in 1624, ging dominee Enoch met de Zeeuwse vloot naar Brazilië. Hij maakte er de verovering van de Portugees-Braziliaanse stad Bahia mee onder Piet Hein.

Anders gezegd, de oorlog met Spanje en Portugal deed Zeeuwen ver over grenzen heen kijken, o.a. in de richting van Zuid-Amerika. Pieter Joos stapte over stadsgrenzen heen door een duidelijke keus voor het protestantse Axel. Wat hebben Pieter jr en zijn gezin er meegemaakt? We zoeken het uit in een volgend verhaal.

Opgemaakt begin september 2014, fors vernieuwd in oktober 2016.
Leendert J. Joosse